

УДК 324

**ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА
ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ
ELECTORAL BEHAVIOR AS THE FORM
OF POLITICAL PARTICIPATION**

Щолокова Г. В.,

кандидат політичних наук, доцент, доцент
кафедри політології та міжнародних відносин,
Вищий навчальний заклад «Університет імені
Альфреда Нобеля» (Дніпро, Україна),
e-mail: gvshcholokova@duan.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9396-9184

Shcholokova G. V.,

Candidate of Political Sciences, Associate
Professor, Associate Professor of the Department of
Political Science and International Relations, Higher
Educational Institution «Alfred Nobel University»
(Dnipro, Ukraine), e-mail: gvshcholokova@duan.edu.
ua, ORCID: 0000-0001-9396-9184

Досліджено особливості політичної участі громадян. Метою роботи виступив аналіз електоральної поведінки як однієї з її форм. Визначено чинники, які детермінують електоральний вибір. Проаналізовано основні моделі електоральної поведінки. Досліджено абсентеїзм як прояв низької політичної участі. Визначено мотиви політичної участі в контексті прийняття електорального рішення. Вивчено зміст категорії «електоральна культура».

Ключові слова: політична участь, електоральна поведінка, модель електоральної поведінки, абсентеїзм, мотиви політичної участі, електоральна культура.

The peculiarities of political participation of citizens were explored. The purpose of the work was to analyze electoral behavior as one of its forms. The factors that determine the electoral choice were defined. The basic models of electoral behavior were analyzed. Absenteeism has been studied as a manifestation of low political participation. The motives of political participation in the context of electoral decision making were determined. The content of the category 'electoral culture' was studied.

Keywords: political participation, electoral behavior, model of electoral behavior, absenteeism, motives of political participation, electoral culture.

Постановка проблеми. Політична участь громадян є основою демократії. Це зумовлює важливість концептуального осмислення даної тематики. При цьому саме електоральна поведінка виступає основною формою політичної активності для більшості людей. Отже, електоральна поведінка виступає актуальним та значимим предметом сучасних політологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Електоральна поведінка потрапляє до фокусу уваги дослідників порівняно недавно (в історичному вимірі), адже активний її розвиток пов'язується із введенням загального виборчого права, становленням інституту парламентаризму. Проте наразі в науковому дискурсі, як закордонному, так і вітчизняному, присутні численні наукові розробки з даної тематики. Так, О. В. Косахівська [3], Д. А. Локтіонова [6], С. Є. Нуждін [7] звертаються до аналізу феномену електоральної поведінки на теоретико-методологічному рівні. В. Бунь [1] та О. Л. Коробанова [2] досліджують мотивацію електоральної поведінки. Досліджують науковці й окремі аспекти електоральної поведінки. Наприклад, І. О. Поліщук [8] вивчає особливості електоральної культури в умовах транзитивного

суспільства. І. І. Прокопчук [9] аналізує поведінку виборців в гендерному вимірі. При цьому необхідно констатувати, що електоральна поведінка як форма політичної участі потребує подальшого концептуального осмислення в контексті виокремлення її ключових характеристик.

Мета дослідження – проаналізувати електоральну поведінку як одну із форм політичної участі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Політична участь – широке та багатопланове явище, тому доцільним є виокремлення різних її типів щодо яких в науці існує дискусія: автономна (добровільна)/мобілізована (примусова); індивідуальна/колективна; організована/неорганізована; традиційного/новаторського характеру; постійна/епізодична; пряма/опосередкована.

Важливість політичної участі громадян обумовлюється тим, що вона виступає наріжним каменем демократичного політичного режиму та водночас механізмом політичної соціалізації, важливим є її значення в контексті подолання політичного відчуження людей [4, с. 66–69].

Однією із основних форм політичної участі громадян виступає електоральна поведінка. Електоральну поведінку (якщо ми говоримо про активне виборче право) визначають як делегування громадянами своїх повноважень тим чи іншим кандидатам/політичним партіям в процесі формування органів влади шляхом голосування.

Також зміст електоральної поведінки можливо визначити через поняття електорального рішення. В рамках такого підходу увага акцентується на двох аспектах: безпосередньо процес прийняття даного рішення та вплив на нього цілої сукупності чинників. Серед них можливо виокремити наступні: загальнополітичні (специфіка політичної системи суспільства, тип політичного режиму, особливості виборчої системи тощо); соціально-економічні (рівень соціально-економічного розвитку, специфіка соціальної структури, наявність та чисельність середнього класу); політико-культурні (особливості політичної культури, специфіка процесу політичної соціалізації).

В якості узагальнюючого визначення поняття «електоральна поведінка» можливо запропонувати наступне: «це процес прийняття виборцем рішення щодо участі у виборах та голосуванні за того чи іншого кандидата чи політичну силу, який базується на реалізації індивідуальної електоральної установки, що передбачає врахування когнітивного, емоційного та поведінкового рівнів, і реалізується під впливом низки об'єктивних раціонально-інструментальних та суб'єктивних індивідуально-психологічних чинників» [3, с. 761–762].

Отже, можемо констатувати, що поняття «електоральна поведінка» є широким за своїм змістом. З метою врахування всіх його аспектів доцільним буде звернутися до аналізу трьох моделей електоральної поведінки, які вже отримали статус класичних, – соціологічна, соціально-психологічна, раціональна.

Згідно соціологічної моделі, електоральна поведінка людини визначається насамперед її приналежністю до певної соціальної групи, яка виступає для неї в якості референтної. Отже, увага фокусується на груповій ідентичності, яка формується за різними ознаками – статусними, гендерними тощо. В якості ключового недоліку даної моделі визначають ігнорування інших можливих чинників здійснення електорального вибору, таких як: індивідуальні, а не групові політичні ідентифікації виборця, раціональний підхід до акту голосування, вплив ЗМІ тощо.

Враховання (але не абсолютизація) індивідуалістичного складника в електоральній поведінці властиве для соціально–психологічної моделі. Для того, щоб зрозуміти мотиви голосування виборця, необхідно звернутися до аналізу його партійної ідентифікації, що формується в процесі його політичної соціалізації. При цьому слід підкреслити, що партійна ідентифікація не зводиться до членства у партії. Це значно ширше поняття, яке передбачає надання виборцем переваги певній політичній силі. Соціально–психологічній моделі також властиві певні недоліки. Наприклад, в її рамках не має чіткої відповіді на питання: чи можливо, щоб виборець ідентифікував себе не з однією, а з декількома політичними партіями. Якщо так, то не зрозуміло, яким чином він зробить свій електоральний вибір.

Формується й третя модель електоральної поведінки – раціональна, згідно положень якої вважається, що виборець голосує за ту політичну силу, прихід до влади якої буде для нього найбільш позитивним, корисним. Тобто економічні підходи переносяться на політику, а виборець перетворюється на споживача: по–перше, прагне досягнення своїх цілей та, по–друге, у своїй поведінці керується раціональними настановами. В рамках цієї концепції «економічного голосування» виділяється «еґоцентричне» та «соціотропне» голосування. Перше передбачає те, що виборця більше цікавить його власний економічний стан, тоді як «соціотропне» голосування передбачає більшу зацікавленість щодо економічного розвитку суспільства в цілому. Також розрізняють ретроспективне та перспективне голосування. У першому випадку виборець звертає увагу насамперед на досягнення політичної сили в минулому та на основі їх аналізу робить свій вибір. Тоді як перспективне голосування базується на тому, що виборець очікує на ці досягнення в майбутньому, це для нього є важливішим. Має раціональна модель електоральної поведінки й свої недоліки: охоплення лише електоральної дії, що має тимчасовий характер (проявляється тільки у період передвиборчих кампаній), неврахування позараціональних мотивів голосування тощо.

Окрім класичних моделей електоральної поведінки виокремлюються й інші – когнітивна, маніпулятивна тощо. Так, маніпулятивна, або політико–комунікаційна, теорія електоральної поведінки враховує вплив ЗМІ (насамперед телебачення) на зменшення ступеню раціональ-

ності в процесі прийняття особою електорального рішення. Ключова відмінність цієї теорії від класичних моделей – можливість впливу на думку виборця за допомогою політичних технологій. Вважається, що маркетинговий підхід до політики корелюється із ідеями маніпулятивної теорії електоральної поведінки [6, с. 135–137; 7, с. 44–48].

Отже, вище були проаналізовані положення різних моделей електоральної поведінки. Треба підкреслити, що в рамках кожної із них наголошується лише на певній групі чинників, які детермінують поведінку виборця. Тоді як остання є складною та багатофакторною.

Так, зокрема постає важливе питання, до якого треба звернутися в процесі вивчення електоральної поведінки як форми політичної участі, – співвідношення раціонального та позараціонального компонентів в процесі прийняття електорального рішення.

Дослідники визначають наступні елементи в структурі мотивації електорального вибору: емоційні, раціональні, оціночні (ціннісні). Емоційні елементи базуються на відчуттях: певна політична сила може виборцю подобатися або ні, викликати захоплення або розчарування тощо. Друга група із названих елементів формується на основі раціональних очікувань виборця щодо певної поведінки того кандидата (політичної партії), якого він підтримує на виборах. Оціночні (ціннісні) елементи базуються, відповідно, на оцінці виборцем тих чи інших якостей кандидата. Також необхідно підкреслити, що громадяни, які визначилися із своїм вибором ще на початку передвиборчої кампанії, вважають його обдуманим (раціональним). У свою чергу, більш емоційним є вибір тих, хто усвідомив його вже перед днем голосування [1, с. 216–217].

Проявом низької політичної участі виступає абсентеїзм. Йдеться про небажання громадян брати участь у голосуванні, якщо така участь є не обов'язковою. Вчені говорять про наступні групи чинників, які детермінують рівень абсентеїзму: суб'єктивні, об'єктивні, кон'юнктурні, ініціативні.

Суб'єктивні чинники поділяються на демографічні й ментально–психологічні. До перших із названих відносять: вік (найвищий рівень абсентеїзму демонструє насамперед молодь), стать (більш активними виборцями є чоловіки), рівень доходів і соціальний статус (люди із середнім та високим рівнем доходів беруть більш активну участь у виборах), місце проживання (виборці великих міст є менш активними). Щодо ментально–психологічних чинників, то слід наголосити на освіті та рівні політичної культури. Відповідно, чим вище рівень освіти та політичної культури, тим більш активною є електоральна поведінка.

Об'єктивні чинники детермінації абсентеїзму як форми електоральної поведінки також поділяються на декілька груп: соціальні, політичні, економічні. Соціальні та економічні чинники є відображенням стану розвитку суспільства та економіки держави. Під політичними чинниками розуміються ті, що, по–перше, є вираженням

політичної ситуації в державі в цілому, по-друге, пов'язані із специфікою виборчого процесу в тій чи іншій країні, та, по-третє, є технічними (наприклад, коли виборча дільниця розташована далеко від місця проживання громадянина).

Зміст кон'юнктурних чинників визначається збігом обставин (наприклад, погодні умови в день голосування). Ініціативні чинники визначаються, наприклад, прагненням тих чи інших політичних сил мобілізувати свій електорат з метою участі у голосуванні.

На думку дослідників, найбільш значимими серед названих чинників є об'єктивні, насамперед – політичні [5, с. 98–101].

Зниження рівня абсентеїзму є важливим в контексті розвитку політичної культури в умовах демократичного режиму, адже виборці мають усвідомлювати, що від їхньої особистої електоральної поведінки залежить майбутній політичний розвиток всього суспільства.

Щодо можливих механізмів подолання абсентеїзму наявні різні підходи. Наприклад, можливо звернутися до сфери мотивації. Електоральну активність можуть підвищити психологічні механізми щодо відтворення виборцем суб'єктивного образу ідеального майбутнього. Усвідомлення власного громадянського обов'язку, політичний оптимізм тощо – приклади подібних мотивів [1, с. 217].

Мотиви політичної участі – складне та багатофакторне явище, яке при цьому має важливе праксеологічне значення. Саме вони, по-перше, спонукають до певної активності, по-друге, визначають форми цієї активності та, по-третє, її конкретні прояви. При цьому важливо підкреслити: лише певна сукупність мотивів, яка до того ж певним чином структурована, визначає особливості політичної участі особистості.

Дослідники пропонують цілий ряд таких мотивів: ідеологічний, нормативний, рольовий, інструментально-раціональні, освітньо-розвивальні, комунітаристські, мотиви інтересу та привабливості політики як сфери діяльності, пізнавальні мотиви, мотиви влади, мотиви перетворення світу, мотиви слідування традиціям, прагматичні мотиви, псевдомотиви тощо.

Цікавим є підхід, згідно якого мотиви політичної поведінки особистості визначаються в залежності від простору, в межах якого вона є політично активною: простір автономного існування індивіда, простір його взаємодії з іншими індивідами в межах існуючої соціальної організації, соціальний простір в широкому розумінні – на рівні суспільства, де цьому індивіду притаманна та чи інша соціальна роль. Відповідно, виділяється три типи мотивів політичної участі: мотиви автономного забезпечення, мотиви взаємодії з іншими суб'єктами та мотиви соціального призначення [2, с. 184–185].

Часто дослідники при вивченні особливостей політичної поведінки звертаються до аналізу певних соціальних груп. Так, О. Л. Коробанова вивчає питання мотивації політичної участі молоді,

підкреслюючи, що утилітарні (індивідуально-прагматичні) мотиви часто спрацьовують в даному випадку, що, в свою чергу, «викликає непослідовні ситуативні поведінкові прояви політичної участі». Відповідно, важливого значення набуває необхідність використання інших мотивів – просоціальних, тобто спрямованих на досягнення суспільно значимих цілей. Окрім просоціальних та індивідуально-прагматичних виділяють також інтерсуб'єктно орієнтовані мотиви політичної участі молоді.

Просоціальні мотиви політичної участі наповнені принципово іншим змістом, ніж індивідуально-прагматичні мотиви. Перші мотивують до політичної активності в силу її суспільної значимості та апелюють до почуття громадянськості. В якості просоціальних визначають наступні мотиви: ідеологічні, громадянської самореалізації, гуманізму, позитивної соціальної перспективи [2, с. 182–191].

Окремої уваги заслуговує вивчення специфіки голосування в контексті аналізу гендерного аспекту, для позначення якого у науковому дискурсі використовується поняття «гендерний розрив». Його існування обумовлюється цілим рядом об'єктивних причини. По-перше, йдеться про історичні бар'єри: жінки отримали право голосу пізніше за чоловіків. По-друге, важливою в даному контексті є специфіка гендерної соціалізації, в результаті якої у чоловіків та жінок формуються різні «гендерні картини світу». По-третє, існування гендерних стереотипів у сфері політики може негативно впливати на електоральну поведінку жінок.

На сучасному етапі говорять про існування кількісних та якісних форм гендерного розриву, що безпосередньо впливає на електоральну поведінку. Стосовно кількісних його форм можливо навести наступний приклад: гендерний розрив у списках виборців, що відображає структуру населення тієї чи іншої країни. Якщо говорити про якісні форми, то слід зазначити наступне. Вчені дійшли висновку, що можливо говорити про наявність цілого ряду відмінностей між голосуванням чоловіків та жінок. Наприклад, вважається, що при голосуванні жінки більш консервативні у порівнянні із чоловіками. Інший приклад: для чоловіків більш характерним є «егоцентричне» голосування, для жінок – «соціотропне». Також серед жінок існує тенденція до афективного сприйняття політики. Крім того жінки більш, ніж чоловіки, схильні до абсентеїзму, що можливо пояснити меншою вірою перших у можливість змін. Також відмінності у виборчій поведінці жінок та чоловіків проявляється й за таким параметром, як сталість електорального вибору. Так, за тиждень до голосування чоловіки мають більш сформовану позицію щодо свого рішення, за кого голосувати. Крім того вважається, що жінки-виборці менш цікавляться перебігом передвиборчих кампаній [9, с. 167–172].

При вивченні особливостей електоральної поведінки доцільним буде також звернутися до аналізу електоральної культури. Національна

електоральна культура визначається як поточною ситуацією у політичній сфері, так і національними політичними традиціями. Її можливо досліджувати за наступними параметрами: ставлення народу до владних інституцій та процедури виборів, рівень довіри до влади, особливості виборчого законодавства, ідеологічні орієнтації, мотивація політичної участі, рівень електоральної активності, специфіка застосування політичних технологій тощо.

Важливість, як теоретико–методологічна, так і праксеологічна, категорії електоральної культури обумовлюється тим, що вона виступає в якості ключового чинника детермінації поведінки виборця [8, с. 224 – 226].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. В роботі було комплексно проаналізовано таку форму політичної участі, як електоральна поведінка. На електоральне рішення як результат електоральної поведінки впливають різні чинники – загальнополітичні, соціально–економічні, політико–культурні. Виокремлюється три класичні моделі електоральної поведінки – соціологічна, соціально–психологічна та раціональна. В рамках кожної із них увага фокусується на певних аспектах, що визначаються в якості вирішальних для електорального вибору громадян. Згідно першої із вказаних моделей, йдеться про орієнтацію виборця на референту соціальну групу. Партійна ідентифікація виборця є ключовою в межах другої моделі. Прихильники третьої із названих моделей наголошують на необхідності тлумачити електоральну поведінку як раціональну за своїм характером, коли виборець перетворюється на споживача, який прагне задоволення своїх суспільно–політичних потреб. Формуються й нові моделі електоральної поведінки, наприклад, маніпулятивна, або політико–комунікаційна, в межах якої вже враховується, зокрема, вплив ЗМІ на виборчу поведінку. Окрім даних моделей в роботі було проаналізовано проблему абсентеїзму як прояву низької політичної участі. Дослідження шляхів вирішення цієї проблеми зумовило звернення до вивчення мотивації електоральної поведінки. Окрему увагу було також приділено розгляду так званого «гендерного розриву», що впливає на зміст електоральної поведінки. Крім того було досліджено феномен електоральної культури, який також детермінує електоральний вибір.

В якості перспективного напрямку подальших досліджень за даною тематикою можливо визначити проведення компаративного аналізу електоральної поведінки та інших форм політичної участі.

Список використаних джерел

1. Бунь, В., 2017. 'Мотивація електоральної участі: співвідношення зовнішніх та внутрішніх мотивів', *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько–політологічні студії*, Вип.14, с.216–217.
2. Коробанова, О.Л., 2013. 'Просоціальні мотиви у структурі мотивації політичної участі молоді та їх динаміка в процесі формування', *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянства Української держави*, Вип.14, с.182–193.

3. Косахівська, О.В., 2010. 'Електоральна поведінка: теоретико–методологічні засади дослідження', *Держава і право*, Вип.50, с.758–763.

4. Кулеба, О., 2008. 'Політична участь: суть, різновиди та особливості', *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, Вип.22, с.65–69.

5. Кулеба, О., Бучин, М., 2008. 'Абсентеїзм як форма низької політичної участі', *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, Вип.23, с.98–102.

6. Локтіонова, Д.А., 2008. 'Моделі електоральної поведінки: загальний огляд', *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Серія: Політологія*, Т.93, Вип.80, с.135–141.

7. Нуждін, С.Є., 2013. 'Соціологічні традиції в дослідженні електоральної поведінки. Огляд основних моделей електоральної поведінки', *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, Вип.19, с.42–50.

8. Поліщук, Ю., 2016. 'Електоральна культура транзитивних суспільств', *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Соціологія*, №3, с.224–227.

9. Прокопчук, П., 2012. 'Електоральна поведінка: гендерний аспект', *Нова парадигма*, Вип.112, с.165–174.

References

1. Bun', V., 2017. 'Motyvacija elektoral'noi' uchasti: spivvidnoshennja zovnishnih ta vnutrishnih motyviv (Motivation of electoral participation: the ratio of external and internal motives)', *Visnyk L'viv's'kogo universytetu. Serija Filosofs'ko–politologichni studii*, Vyp.14, s.216–217.

2. Korobanova, O.L., 2013. 'Prosocial'ni motyvy u strukturі motyvacii' politychnoi' uchasti molodi ta i' h dynamika v procesi formuvannja (Prosocial motives in the structure of motivation of political participation of young people and their dynamics in the process of formation)', *Problemy politychnoi' psihologii' ta i'i' rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukrai'ns'koi' derzhavy*, Vyp.14, s.182–193.

3. Kosahiv's'ka, O.V., 2010. 'Elektoral'na povedinka: teoretyko–metodologichni zasady doslidzhennja (Electoral behavior: theoretical and methodological principles of research)', *Derzhava i pravo*, Vyp.50, s.758–763.

4. Kuleba, O., 2008. 'Politychna uchast': sut', riznovydy ta osoblyvosti (Political participation: essence, varieties and features)', *Ukrai'ns'ka nacional'na ideja: realii' ta perspektivy rozvytku*, Vyp.22, s.65–69.

5. Kuleba, O., Buchyn, M., 2008. 'Absentei'zm jak forma nyz'koi' politychnoi' uchasti (Absintheism as a form of low political participation)', *Ukrai'ns'ka nacional'na ideja: realii' ta perspektivy rozvytku*, Vyp.23, s.98–102.

6. Loktionova, D.A., 2008. 'Modeli elektoral'noi' povedinky: zagal'nyj ogljad (Models of electoral behavior: an overview)', *Naukovi praci [Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogily]. Serija: Politologija*, T.93, Vyp.80, s.135–141.

7. Nuzhdin, S.Je., 2013. 'Sociologichni tradycii' v doslidzhenni elektoral'noi' povedinky. Ogljad osnovnyh modelej elektoral'noi' povedinky (Sociological traditions in the study of electoral behavior. Review of the basic models of electoral behavior)', *Aktual'ni problemy sociologii', psihologii', pedagogiky*, Vyp.19, s.42–50.

8. Polishhuk, I.O., 2016. 'Elektoral'na kul'tura tranzitivnyh suspil'stv (Electoral culture of transitive societies)', *Visnyk Nacional'noho universytetu «Juridychna akademija Ukrai'ny imeni Jaroslava Mudrogo». Serija: Sociologija*, №3, s.224–227.

9. Prokopchuk, P., 2012. 'Elektoral'na povedinka: gendernyj aspekt (Electoral behavior: gender aspect)', *Nova paradygma*, Vyp.112, s.165–174.

* * *